

ПОСИЛЕННЯ ГОЛОСУ ЖІНОК У ГРОМАДАХ

Гендерний аналіз

Одеса 2024

«Ці образливі стереотипи та дискримінація дуже втомлюють, дуже заважають жити і працювати»

Роате Зінаїда, 33 роки – Любашівська ОТГ

ВСТУП

Дослідження виконано у межах Проєкту «Посилення голосу жінок у громадах» реалізується Благодійною організацією «Благодійним фондом Вітри Змін» за підтримки міжнародної гуманітарної організації CARE. Провели дослідження з вивчення ситуації та потреб ромських жінок в 10 громадах Одеської та Миколаївської областях. Дослідження охоплювало питання соціальних, освітніх, правових та інших потреб ромських жінок; залученості їх до процесів прийняття рішень на місцевому рівні; взаємодії влади з ромськими жінками та їх родинами, особливо на місцевому рівні; готовності сторін (влади та ромських жінок) до діалогу і посилення співпраці; рівня обізнаності представників місцевої влади про проблеми і особливості ромських жінок.

Дослідження має на меті краще зрозуміти, яким чином збройний конфлікт і криза вплинули на ромських жінок, як жінки задовольняють свої потреби у цій ситуації, чи беруть вони значущу участь у житті своєї громади, тобто, чи можуть вони вільно висловити свою думку, яка в подальшому зчинить вплив на прийняття рішень представників влади для суспільного блага громадян в громаді. Учасницьке прийняття рішень може бути застосоване в будь-якій сфері соціальної активності, включаючи економіку, політику, управління, культуру та сім'ю. Аналіз також досліджує, з якими перешкодами зіштовхуються жінки на шляху до участі та лідерства у громаді, і чи виникли нові можливості внаслідок змін, зумовлених кризовою ситуацією, якими жінки можуть скористатися для більш активної участі та лідерства у громадському житті, зробити висновки, які в подальшому стануть основою для інструменту роботи з ромськими жінками задля досягнення рівності прав і можливостей жінок у громаді та планування активностей проєкту.

Час проведення фокус – груп вересень – жовтень 2024

Географія дослідження: 10 громад (міські, сільські та селищні) Одеської та Миколаївської областей (Яськівська, Любашівська, Нерубайська, Новоборисівська, Доброславська, Саратська, Березівська, Біляївська, Петропавлівська, Первомайська).

Методологія :

Обговорення питань можливості ромських жінок приймати участь у прийнятті рішень в територіальних громадах під час тривалого збройного конфлікту, відбувалося шляхом проведення фокус груп з ромськими жінками та проведенням інтерв'ю із представниками місцевих територіальних громад під час очних особистих візитів до громади.

	<u>Фокус-групи</u>	<u>Інтерв'ю</u>	<u>Вторинні дані</u>
<u>Кількість</u>	10 фокус-група 105 учасниць	10 інтерв'ю 28 учасників	9
<u>Гендерний склад</u>	жінки	Жінки Чоловіки	=
<u>Деталі</u>	Всі учасниці ромські жінки. Найменшій учасниці було - 16 років, найстаршій – 73. Всі ці жінки мають 2-є і більше дітей, деякі з них є опікунами	1. Голови громад, їх заступники, радники, керівники апарату. 2. начальник и служб у справах дітей та 3. директора центрів надання соціальних послуг.	Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»; Закон України «Про соціальні послуги»; Закон України «Про гуманітарну допомогу»; «Міжнародна конвенція про економічні і соціальні права» (ICESR); «Міжнародна конвенція про усунення усіх проявів расової дискримінації» (ICERD); https://ukraine.un.org/uk/123493 "Видимість ромських жінок, призводить до збільшення їхнього впливу на суспільство". Стратегію захисту та інтеграції ромської національної

	дітей – сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування.		меншини до українського суспільства до 2020 року Національний план дій щодо реалізації Стратегії
--	---	--	---

Планувалося проведення фокус групи з представниками чоловічої статті та нажаль через велику кількість мобілізованих чоловіків, інші не дуже йшли на контакт, що і унеможливило проведення такого опитування.

Завдяки первинним даним вдалося встановити та визначити матеріальний стан учасниць фокус груп, чинники, що зумовлюють складні життєві обставини їх родин, основні проблеми ромських жінок в громадах, відсутність можливості приймати участь у прийнятті рішень, а також ставлення посадових осіб, представників органів місцевої влади до ромських жінок, їх бачення стосовно їхньої можливості приймати активну участь у громадському житті громади, їх бачення та ставлення до надання соціальних послуг ромським жінкам, як представникам вразливої категорії населення.

Вторинні дані в свою чергу показали, що таке орган місцевого самоврядування, його повноваження та можливості. Зрозуміли базові соціальні послуги, які передбаченні обов'язковими в громаді, що відсутні можливості взаємодії з організаціями щодо отримання гуманітарної допомоги. Можливість проаналізувати стан ромського населення в Україні в цілому та зрозуміти необхідність ромських жінок бути поміченими. Також було встановлено, що в апараті всіх 10 рад працює переважна більшість жінок.

Дані населені пункти були обрані, так як на території проживають ромські жінки зі своїми родинами, знаходиться недалеко від обласного центру, мають потенціал для розвитку послуг.

Контекст

Збройний конфлікт, який розпочався на території України 24 лютого 2022 року, драматично вплинув на все українське суспільство. Сама при належність до української політичної нації та факт проживання на українській землі стали факторами ризику, які реально загрожують життю та здоров'ю кожного громадянина.

Тим не менш, українське суспільство не є гомогенним. Ризики і наслідки збройного конфлікту для більшості суспільства і для груп меншин, становище яких і раніше було вразливим, можуть мати різний характер.

Однією з таких етноспільнот є роми. Відданість традиційним правилам організації суспільного життя, орієнтація на родинні зв'язки, закритість ромських родин від зовнішніх впливів допомогли зберегти свою національну ідентичність протягом багатьох століть проживання серед інших народів, але це стало причиною певного відокремлення і як наслідок економічних проблем багатьох ромських сімей.

Збройний конфлікт змінив не тільки плани державних та місцевих органів, а й долі мільйонів людей.

Основними проблемами всіх 10 громад області є: збільшення спроможності обороноздатності, дефіцит людських ресурсів, виклики, пов'язані із релокацією бізнесу, створення необхідних умов для військовослужбовців та їхніх сімей, розміщення внутрішньо переміщених осіб. Зменшилася кількість проектів запланованих для поліпшення умов проживання в громаді у зв'язку із збільшенням необхідності фінансових ресурсів для забезпечення Збройних сил України, збільшилася кількість родин, що опинилися у фінансовій скруті. Разом з цим потрібно зазначити, про особливості нововведень в законодавстві, яке розповсюджується на всі громади без виключення і що призвело до того, що найбільше постраждав бюджет громади, зменшилися надходження більше, ніж на 60 відсотків, причиною цього стали зміни в законодавстві, що призвели до підняття податків з місцевого рівня на центральний. Надходження з податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), акцизів та земельного податку – статті бюджетів, які постраждали найбільше. Це внесло значний дисбаланс у фінанси громад, що змусило зупинити реалізацію різного виду програм та проектів.

Суттєвим обмеженням є те, що вільні кошти управлінці під час воєнного стану не можуть витратити на власний розсуд, наприклад на благоустрій громади чи будь що інше, а можуть використовувати кошти лише на захищені статті видатків. Захищені статті видатків - виплата заробітної плати, оплата комунальних послуг, соціальне забезпечення.

Внаслідок мобілізації відчувається брак кадрів, особливо в аграрному секторі, що є невід'ємною частиною поповнення місцевих бюджетів.

Вивчаючи населення громад було встановлено наявність деяких вразливих груп населення, серед яких: ромські родини, родини внутрішньо

переміщених осіб, сім'ї, члени яких мають інвалідність, багатодітні сім'ї, сім'ї, що опинилися в складних життєвих обставинах(на межі, або за межею бідності, втрата роботи, зловживання спиртними напоями та ін.), особи, які постраждали від домашнього насильства, діти з особливими освітніми потребами, діти, батьки, яких загинули внаслідок військової агресії та інші.

Дуже вразливою групою населення виявилися ромські родини (ромські жінки).

З результатів дослідження видно, що, хоча роми, як правило, вже були найбільш незахищеною і вразливою групою в області, конфлікт та тривала криза погіршили ситуацію порушення прав людини щодо ромських жінок. Рівень обізнаності про специфічні фактори, які впливають на вразливість ромів, обмежений, а інформаційно роз'яснювальної роботи, що проводиться відповідними органами, не достатньо.

Ромські жінки – особливо вразлива група серед всіх інших. На законодавчому рівні в 2013 році уряд ухвалив Стратегію захисту та інтеграції ромської національної меншини до українського суспільства до 2020 року (далі – Стратегія) та Національний план дій щодо реалізації Стратегії (далі – НПД), спрямовані на поліпшення ситуації ромів. Проте треба зазначити, що до Стратегії не вдалося інтегрувати вагомий антидискримінаційний чи гендерно-чутливий підхід або внести конкретні потреби ромських жінок. Потреби ромських жінок не були включені в національні політики з гендерної рівності, такі як Державна соціальна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року, Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року та інших.

Ромські жінки набагато частіше стикаються з дискримінацією – за статтю, за етнічним походженням, за соціальним статусом, частіше залежні від чоловіків, які проявляють до них різні види домашнього насильства (так в Саратській громаді під час проведення фокус групи стало відомо про жорстоке відношення чоловіка до однієї із жінок), було прийняте рішення разом з БФ «ВІТРИ ЗМІН» вивести її та двох їхніх малолітніх дітей до безпечного місця. Також ромські жінки потерпають від низки соціальних проблем, встановлено під час проведення фокус груп, більш емоційно про це говорили учасниці з Нерубайської, Петропавлівської, Березівської, Доброславської, Новоборисівської та Первомайської територіальних громад.

«Це – і низький рівень працевлаштування, і відсутність особистого житла, відсутність особистих та реєстраційних документів, і проблема доступу до медичних послуг. Є така традиція, що ромські жінки можуть лікуватися тільки у лікарів-жінок. Без документів можна потрапити до пологового будинку, але якщо немає документів, то немає можливості зареєструвати новонароджену

дитину. Ці та інші питання акцентували учасниці фокус групи з Нерубайської, Біляївської, Березівської, Первомайської та Любашівської територіальних громад.

Ромські жінки та дівчата часто не мають можливості брати участь у соціальному, економічному та громадському житті своїх громад. Даний факт був встановлений під час проведення фокус груп у всіх 10 громадах області. Насильство щодо ромських жінок та дівчат, економічна залежність та дискримінація є основними перешкодами, з якими стикаються ромські жінки на цьому шляху. Під час дослідження було виявлено основні проблеми, з якими стикаються ромські жінки та дівчата, для їх вирішення потрібно залучити органи місцевої влади, правоохоронців та експертів у галузі охорони здоров'я до розробки та реалізації програм і щодо соціальної інтеграції ромів на місцевому рівні. Необхідно зробити ромських жінок помітним і визнати їх агентами змін у своїх громадах, оскільки залучення ромських жінок у процес місцевого розвитку йде на користь не тільки ромській громаді, але й суспільству загалом.

Ми намагалися мінімізувати підходи до прямого формулювання запитань. Натомість інструмент дослідження було розроблено так, щоб результатом розмови з учасницями фокус групи став до певної міри наратив — персональна історія учасниці або про свій досвід виховання і дорослішання в ромській родині та громаді, правила або моделі, які спостерігали учасниці в родинях своїх батьків, звичаї або традиції, яких дотримуються у спільноті, та якою мірою ці звичаї або «культурні звички» є усвідомленими й відрефлексованими з боку учасниць. Все це і дало змогу зрозуміти ризики щодо жіночої ромської активності в майбутньому, проблеми з якими вони зможуть стикнутися під час своїх активностей і чи взагалі мають вони бажання бути злученими до можливості впливати на прийняття рішень в громаді.

У контексті дослідження досить складно однозначно визначити, наскільки «традиційними» є ромські родини, до яких належать респонденти нашого дослідження. Втім, у цьому дослідженні під традиційними ми маємо на увазі ті родини, які принаймні частково апелюють до етнічності, коли йдеться про вибір і впровадження окремих життєвих стратегій або виборів і пов'язаних із етнічністю культурно-символічних значень: «у ромів так заведено», «це відповідає ромському закону», «у ромів не прийнято...» тощо.

На основі результатів проведених фокус груп в ході якісного етапу дослідження вивчались аспекти життя у ромських громадах, а саме: теми, що стосувались дитинства, сім'ї, подружнього життя, стилю та способу життя у громаді, традицій та ідентичності, відносини та взаємодія з представниками місцевої влади. Зокрема, вдалося з'ясувати: аспекти виховання дітей та установки, які формуються у хлопчиків і дівчаток у ромських родинях;

виявили специфіку кожної громади, чи відчувають учасниці фокус груп дискримінацію від жителів громади, своїх чоловіків та представників влади до ромських жінок. Так, учасниці Любашівської, Ясківської, Новоборисівської, Первомайської, Березівської та Доброславської громад сказали, що відчувають дискримінацію як від жителів громади так і від органів влади. В Ясківській сільській раді ромів називають жителями 13-го кварталу, тобто це окремі вулиці, де проживають роми. А в Нерубайській громаді, дискримінацію жінки відчувають не тільки від тих, хто вище був згаданий, а ще і від самих ромів, які мають трохи краще фінансове становище та соціальний статус. Треба відмітити, що в Нерубайській громаді проживає два табори ромів, в кожному з яких є свій барон. Також встановили особливості повсякденного життя, стосунки між чоловіками та жінками та чи хочуть ромські жінки щось змінювати у своєму житті. Щодо останнього більш активними були ромки з Любашівської, Нерубайської та Петропавлівської громад, які виявили бажання навчитися шити, як новий стар тдо змін в своєму житті.

Крім того, учасниці фокус-груп є постійними жителями громад, нарікали на те, що на їхні потреби звертають менше уваги і надають менше натуральної допомоги порівняно з іншими жителями громад.

Окреме зауваження стосувалось зменшення надання натуральної допомоги останні 1,5 роки від місцевої влади. Тобто, з початком збройного конфлікту місцева влада спромоглася підсилити родини різними видами допомоги, в основному продуктами харчування та засобами гігієни, але з продовженням такого тривалого часу війни, ця допомога зменшилася і зараз практично відсутня у всіх територіальних громадах.

Все, що хотіли б донести до органу місцевої влади, про проблеми з якими зіштовхуються ромські жінки так і залишаються не сказаними. Вони впевнені, що їх проблеми не будуть вирішуватися, вони соромляться, що ніхто з них не має жодної освіти, а більшість з них досі навіть не вміють читати, отже культура освіти серед ромських жінок ще досі залишається на низькому рівні.

З цього випливає те, що впливати на прийняття рішень в органах місцевого самоврядування вони не можуть. Зі слів учасниць опитування навіть бояться таке уявити, але разом з тим, хотіли б мати серед них лідерку, яка б могла відстоювати їхні інтереси. Готові об'єднуватися разом для спільної роботи. Є бажання навчатися, цю думку підтримали всі інформантки.

Структура місцевих органів влади, надавачів послуг і прийняття рішень у громаді

Структура всіх ОТГ майже ідентична та складається із наступних підрозділів: Керівництво; відділ бухгалтерського обліку; відділ

землепорядкування, житлово-комунального господарства та комунальної власності; сектор юридичних питань; відділ організаційної, інформаційної діяльності та документообігу; відділ «Центр надання адміністративних послуг»; служба у справах дітей; відділ сім'ї, праці та соціального захисту населення; господарське обслуговування персоналу; апарат управління та виконавчий комітет сільської ради, фінансовий відділ. В кожного такого підрозділу є керівник і спеціалісти, які відповідають за свій напрямок роботи. Всі ці структурні підрозділи і саме керівництво громад розташовуються в будівлях сільських, міських та селищних рад, які розташовуються в центральних садибах отг. Нажаль, роми, що населяють ці громади не всі проживають в центральних садибах отг, а в інших населених пунктах громад. А це означає, що не всі мешканці громад мають однаковий і справедливий доступ до отримання різного виду послуг. Так як у більшості громад є проблеми з транспортним сполученням між населеними пунктами громади. Так сполучення практично відсутнє в Доброславській, Саратській, Березівській, Новоборисівській, Петропавлівській та Біляївській отг.

Як у керівництва так і у всіх інших обов'язково є прийомні дні, а деякі приймають громадян за потребою, не звертаючи увагу на прийомні дні. Розклад прийомних днів можна знайти на офіційних сайтах громад, або ознайомитися особисто в приміщенні рад. Представники даних підрозділів працюють з населенням як очно, тобто безпосередньо в своїх кабінетах, так можуть приймати заяви, звернення, скарги через електроні пошти, або листування через поштове відділення. Також за специфікою можуть відвідувати громадян дома, перевіряючи їхні умови проживання, або надання різних послуг наприклад людям похилого віку.

Майже всі рішення у громаді приймаються на сесіях, де на розгляд місцевим депутатам подаються відповідні проекти рішень необхідних для життєдіяльності громади. Треба зазначити, що ромський Барон Новоборисівської отг є депутатом місцевої ради, а в с. Фараонівка Петропавлівської отг, місцевий житель с. Фараонівка також є депутатом місцевої ради. Це говорить про те, що в цих двох громадах у жінок є більше шансів та можливостей бути залученими до процесу прийняття рішень в громаді, або як мінімум мати змогу максимально доносити інформацію, яка стосується прокращення умов існування в громаді.

Окремі рішення можуть прийматися особисто головою громади, а також керівниками підрозділів у межах повноважень. На словах ніби всі мають однаковий доступ висловити свою думку та побажання, було б добре, якщо б це було передбачено статутами громад, а саме: громадські слухання, загальні збори громадян, місцеві ініціативи, органи самоорганізації населення, публічні консультації, консультативно – дорадчі органи та інші. Статут

територіальної громади – це основний документ, який регулює життя та розвиток місцевої громади. Він створюється з урахуванням історичних, національних, культурних і соціально-економічних особливостей кожного населеного пункту. Статут є основним локальним нормативно-правовим актом місцевого самоврядування, з яким керівництво громади зобов'язане узгоджувати всі інші свої рішення. Він визначає права жителів у сфері народовладдя, обов'язки та засади роботи органів місцевого самоврядування. Отже, наповненість статуту обов'язкова для виконання, а якщо статутом не передбачено, то можна і не виконувати. Нажаль такого статуту ні в одній із 10 громад не затверджено, а отже, не зафіксовані реальні можливості жінок стосовно залучення їх до прийняття рішень. Представники органів місцевого самоврядування так і не змогли сформулювати, чому статути в громадах відсутні. Важливо зауважити, що і інші мешканці громади не проявляють особистих ініціатив щодо активної участі в житті громади. Хоча до війни виключенням була Доброславська громада, яка мала на постійній основі 5-10 активних жителів громади. Але з початком війни люди мігрують і такі ініціативні групи розпадаються. Нещодавно в цій громаді почала працювати жіноча ГО «Добраслава», а взагалі представники громади активно працюють в написанні різноманітних проєктів та мають позитивні результати. Перемагали та отримували грантові кошти на реалізацію своїх проєктів. Таких як відкриття центру «Постраждалих від насильства», «Ветеран Хаб», «Розбудова стійкої системи громадського здоров'я», «Подаруй дитині мрію», «Небайдужі», та ін. Доброславська огт отримала 17 особистих рекордів Гінесу.

В деяких громадах наприклад як в Ясківській, самі представники депутатського корпусу об'єднуються у відповідні ініціативні групи, але вони і так мають привілеї як депутати.

В різних громадах, різна ситуація щодо співпраці з благодійними фондами чи організаціями, в деяких більш розвинена, а деяких дуже слабо. Загалом в області з ромським населенням працює лише **БФ «Вітри Змін»**, **ГО «Десяте квітня»**.

Перешкоди на шляху до отримання послуг жінками

Перед тим як вивчати, які ж ромські жінки отримують соціальні послуги, або які не отримують, ми спочатку спробували визначити їхні проблеми та потреби.

І так учасниці фокус-груп змогли визначити свій матеріальний стан та стан своїх сімей наступним чином:

- вистачає на продукти й одяг, але ми не можемо купувати дорогі речі, наприклад нову побутову техніку (24 особи);

- вистачає на продукти харчування, але не вистачає на одяг (45 осіб);
- вистачає на продукти, одяг, можемо іноді купувати дорогі речі, наприклад побутову техніку (10 особа);
- не вистачає коштів навіть на продукти харчування (25 осіб).

За результатами колективного обговорення були виявлені такі **чинники, що зумовлюють вразливість і складні життєві обставини ромських жінок та їх родин:**

- фінансові труднощі (105 згадувань);
- складнощі з пошуком роботи (89 згадувань);
- проблеми з пошуком житла та постійне підвищенням орендної плати господарями житла (48 згадувань);
- неоднакове ставлення до жінок молодого та похилого віку (12 згадувань);
- складнощі з дороговартісним медичним обстеженням як для дітей так і для дорослих (98 згадувань);
- побоювання щодо адаптації дітей в школі при офлайн навчанні (73 згадування);
- труднощі в онлайн навчанні дітей, відсутність інтернету та гаджетів (90 згадувань);
- низькій рівень зацікавленості органів місцевої влади до проблем ромських жінок (92 згадування);
- несприйняття органами влади активної участі ромських жінок у житті громади (105 згадувань).

Водночас, під час фокус-груп інформантки з числа ромських жінок відзначали такі позитивні моменти перебування у громаді:

- надання допомоги при оформленні свідоцтв про народження дітей та інших правових документів (105 згадувань);
- підтримка та допомога з боку місцевого населення (66 згадувань);
- успішна адаптація дітей в місцевій школі (53 згадування).

Отже, із почутого можна зробити наступні висновки. Основне число ромів в громадах, де проводилося дослідження живуть в умовах надзвичайної бідності з мінімальним доступом або з відсутністю такого до основних соціальних послуг. А із збройним конфліктом ця ситуація лише погіршується, існують очевидні ознаки того, що більшість українських ромів живуть у бідності, а іноді – в екстремальній скруті. Встановлено, що майже 60% учасниць - “ледве зводять кінці з кінцями, їм не вистачає грошей навіть на задоволення базових потреб”. Більшість ромських жінок, які живуть в громадах, живуть за межею бідності, дуже малий відсоток – на “середньому” рівні, тобто мають достатньо грошей для задоволення нагальних потреб. На

відміну від інших українців, які також потерпають від бідності, роми приречені нести на собі додатковий тягар утрованого упередження та расової дискримінації, які позбавляють їх фундаментальних прав людини та обмежують і без того невеликий доступ ромів до соціально-економічних ресурсів і можливостей. Гірша ситуація була у учасниць з Ясківської, Любашівської, Нерубайської, Біляївської, Березівської, Саратовської, краща ситуація у жінок із Петропавлівської, Новоборисівської та Первомайської громад. Жінки ромки зустрічаються із регулярною і систематичною дискримінацією фактично в усіх галузях, включаючи обмежений доступ до освіти, житлових послуг, охорони здоров'я, працевлаштування і соціальних послуг. Дискримінація ромів має дві поширені форми. Пряма дискримінація ромів частіше за все виникає у зв'язку з меншою увагою до потреб через їхню етнічну приналежність та через загальне презирливе ставлення до них з боку неромів. Частіше за все це призводить до прямих, опосередкованих відмов, які мають расове підґрунтя, забезпечити або полегшити доступ до послуг, інформації або інших благ, які є необхідними факторами дотримання фундаментальних соціально-економічних прав. Непряма дискримінація виникає в разі незабезпечення доступу ромів до соціально-економічних прав через причини, які напряду пов'язані з їхнім статусом. Так при проведенні фокус групи ромські жінки із Любашівської отг розповідали, що дізналися, що в місцевій лікарні видають гуманітарну допомогу, пішли також, а їм в обличчя відмовили зі словами :

«А вам не дамо, бо ви ромки»

Таке ж неодноразово на собі відчували ромські жінки з Новоборисівської, Доброславської та Березівської громад.

Забезпечення житлом. В переважній більшості громад, таких як Нерубайська, Ясківська, Березівська, Доброславська роми зустрічаються із серйозними проблемами в розрізі забезпечення реалізації їхнього права на адекватне житло. Дехто з них живуть у нестандартних умовах в поселеннях, які часто відділенні від місць проживання основного населення, (ми вже писали про 13 квартал) з мінімальним доступом до транспортного сполучення або комунальних послуг на кшталт електропостачання або вивезення сміття (в Нерубайській громаді навіть альфатерів для сміття не має, там, де живуть роми). Забезпечення комунальними послугами або покращання існуючого стану щодо ремонту доріг або вивезення сміття повністю відсутні. Згідно з дослідженням в ромських поселеннях часто немає проточної або питної води в будинках, сім'ї носять воду з сусідніх вулиць. Часто помешкання обігріваються за допомогою вугілля або деревини, спостерігається відсутність

центрального газового опалення. Багато сімей мешкають у будинках без документів права власності та не мають прописки.

Послуги на охорону здоров'я. Багато проблем, які стосуються медичних послуг для ромів, є прямо пов'язаними з надзвичайною бідністю, в якій живуть більшість із них. Всі учасниці фокус груп говорили про проблеми пов'язані з належним медичним обслуговуванням. Наприклад в с. Мирнопілля Саратовської отг, де проводилася фокус група крім того, що не має ні лікарні, ні фалу, навіть не має аптеки, при всьому при тому, що у всіх учасниць є діти, а у більшості новонароджені діти. Найближчі аптека та лікарня в Саратові, до якої з Мирнопілля не ходить транспорт, лише можна когось найняти, вартість такої поїздки в один кінець 600 грн.

Учасниці з Нерубайської отг просили про допомогу у лікуванні зубів, це дуже дороговартісна процедура на яку у них звісно не має коштів, а навіть на державному рівні Національна служба здоров'я України не підписала договір з жодною ні державною, ні приватною лікарнею і не надала пакет послуг, який би мала відшкодувати стосовно лікування зубів. А от представники Доброславської селищної ради в ході інтерв'ю повідомили, о у них закладені кошти з місцевого бюджету на протезування для населення, але зі слів ромських жінок, вони не знають про таку можливість, їм це ніхто ніколи не повідомляв. Стан здоров'я ромських жінок набагато гірший, а ніж не ромок. Це пов'язано з поганим харчуванням на яке бракує коштів, це ранні вагітності та велика кількість народжених дітей, це не якісна не очищена вода в ромських поселеннях, це пізні звернення до лікарів і запущені хвороби та інше. Молоді ромські жінки виглядають на багато гірше та старіше, ніж їм є насправді скільки років.

Тридцять відсотків ромок, які були задіані у фокус групах, сказали, що не отримували якісної медичної допомоги, включаючи свободу у виборі лікаря та установи охорони здоров'я. Зокрема, згідно з відповідями, це проявлялося у формі “невідповідного ставлення і виявів неповаги з боку лікарів”, “вимагання хабарів з боку медичного персоналу”, “відмови надавати медичні послуги безкоштовно” і “низький рівень професіоналізму лікарів”.

Після огляду гінеколог сказала їй, що вона дійсно вагітна, порадила їй перервати вагітність і більше не мати дітей у майбутньому, сказавши: **“Ви, цигани, не повинні плодитися як таргани”**, розповіла нам Віоріка 36 років з Ясківської отг.

Освіта. Було встановлено, що стан освіти у ромських жінок та їх родин перебуває в глибокій кризі, яка поглиблюється і позбавляє ромську молодь будь-яких шансів в разі, якщо не було вжито серйозних і негайних заходів з

метою зміни ситуації. Встановлено, що 68% респондентів неписьменні взагалі або мають труднощі із читанням і письмом, 59% не вміють рахувати або мають із цим проблеми, 25% учасниць не вміють писати, 34% ніколи не ходили до школи, 49% ходили до перших класів школи, 10% мають незакінчену середню освіту, 6% мають середню професійну освіту, і лише 2% закінчили вищі навчальні заклади. У 8 громадах із 10, які брали участь у дослідженні діти ходять в загальноосвітні школи при їхніх отг, в с. Фараонівка, є ромська школа і діти роми відвідують цю школу. В Нерубайській отг, батьки роми не пускають дітей до звичайної школи, бо вважають, що там діти піддаються булінгу та дискримінації, тому завдяки благодійному фонду на території даної отг відкрили школу, де навчаються окремо ромські діти, навіть деякі дорослі жінки, які були учасницями фокус групи, зізналися, що ходять разом із дітьми та намагаються навчитися хоча б читати. В Доброславській отг одна із учасниць повідомила, що в їхній школі всім дітям в бібліотеці видають книги для навчання, лиш не дають їхнім дітям, кажучи, що ромам не потрібно. На додачу до того, що ромські діти навчаються в неналежних і сегрегованих школах, іншим критичним явищем є тотальна відсутність ромських студентів, які б мали загальну середню освіту. Це є, почасти, наслідком сегрегації ромських дітей, а також результатом бездіяльності адміністрацій загальноосвітніх шкіл, які нічого не роблять для того, щоб вирішити існуючу проблему. Лише декілька ромок з с. Фараонівка та одна із Доброславської отг, говорили про необхідність здобуття їхніми дітьми вищої освіти, на що інші деякі рефлексували, що вважають, що це необов'язково: «Я не вчилась і живу, а значить і діти проживуть». Ось таке ставлення і породжує бідність в наступні ромські покоління.

Всі посадові особи з якими проводилося інтерв'ю наголошували на існуванні конституційних гарантій рівності та соціальних прав, щоб звільнити інших представників влади від відповідальності за відсутність уваги до ромських родин.

Працевлаштування і доходи. Безробіття в Україні є великою проблемою протягом останніх десяти з половиною років, а особливо останніх 3 роки після початку війни і роми є однією з груп населення, яке постраждало від цього. Під час дослідження стало відомо, особливо ромки часто не можуть отримати роботу як через складне економічне становище, так і через пряму расову дискримінацію. Більшість працюючих ромів зайняті на роботах, які не потребують високої кваліфікації, частіше за все – це сезонні роботи у сільськогосподарській і будівельній галузях, також вони збирають металобрухт, розводять домашню худобу, працюють по людях, на полях, садах фермах, більше це стосується ромських чоловіків, жінки ж в свою чергу

працюють у сфері послуг – перукарями, торгують на базарах. Переважна більшість не мають постійної роботи. труднощі в пошуку роботи, з часів квіду, потім військова агресія і до сьогодні для ромських жінок це реальна проблема. Найчастіше це неофіційна й сезонна праця через відсутність документів та освіти, побутову дискримінацію. Нерідко – гендерну: працедавці не готові брати на роботу ромських жінок, тим паче багатодітних матерів. Тож жінки здебільшого заробляли продажами, ворожінням, жебрацтвом, збором металобрухту – в неформальному секторі. Така ситуація стосується всіх громад без виключення. Стало зрозумілим те, що проблема безробіття пов'язана з низьким освітнім рівнем багатьох ромок. Високі показники неписьменності серед них є причиною того, що вони просто не мають доступу до інформації про те, де і як можна знайти роботу. Також учасниці фокус групи повідомили, що вони, в основному, позбавлені можливостями отримати кредит та/або інші банківські послуги, єдиною можливістю отримати кошти для них залишаються дрібні позички від неофіційних приватних позичальників. Шанси ромських жінок на отримання гарного місця роботи ще гірші. Окрім перешкоди у вигляді расової дискримінації, роботодавці дискримінують їх ще й за статтю. У Human Rights Watch 2005 року доповідалося про те, що гендерна дискримінація на українському ринку праці – однаковою мірою в громадському і приватному секторах – є широко поширеним явищем, більшість жінок змушені погоджуватись на роботу на посадах, нижче оплачуваних, порівняно з чоловіками, якщо їм взагалі що-небудь пропонують. Також впливає те, що більшість жінок з малечку навчені, що їхнє місце лише дома, доглядати дітей, готувати їжу та догождати чоловікові, домогосподарки, основна робота у ромських жінок, підтвердили всі учасниці фоку групи.

Також під час дослідження стало відома, що ще декілька років тому величезною проблемою у ромських жінок була відсутність будь яких документів, в тому числі і тих, що посвідчують особу. Але слід позитивно відмітити і посадових осіб, і громадський сектор, які допомогли виправити таку ситуацію за ці роки. Серед всіх учасниць, з їх слів, документи мають всі, а також їхні діти всі мають свідоцтва про народження та паспорти.

Жіноча участь та лідерство

Як із розмови і з ромськими жінками так, і з представниками органів місцевого самоврядування, очевидним було те, що в даних громадах ромські жінки не можуть впливати на прийняття рішень.

В вищезазначених радах передбачений особистий прийом як керівництва громади так і всіх представників структурних підрозділів, отже свої проблеми

жінки особисто можуть висловлювати, або доносити на пряму до представників громади як усно так і в письмовій формі, або через представників депутатського корпусу, які приймають більшість рішень в громаді.

Але жінки соромляться через те, що все своє життя відчують дискримінацію і не наважуються звертатися чи підіймати якісь питання перед керівництвом громад. В свою ж чергу представники ради дали зрозуміти, що у зв'язку з тим, що ромські жінки неграмотні, не вміють читати і писати, вони не можуть прислухатися до них в прийнятті важливих рішень.

За словами представників влади, основними джерелами інформації щодо соціальної допомоги та послуг для них є тематичні телеграм канали та вайбер-групи, а також сайт сільської ради. На що учасниці опитування з деяких громад відповіли, що не користуються такими групами у зв'язку із відсутністю відповідних гаджетів, і лише мала частина учасниць повідомила, що слідкують за новинами місцевих рад у соціальній мережі Фейсбук та доступних месенджерах.

Більшість учасниць фокус груп інформацію дізнаються випадково, від інших мешканців громади. Також вони знають, що гуманітарну допомогу отримують неоднаково з іншими мешканцями громади. Останню інформацію отримують на рівні чуток, або з ними діляться інші мешканки громади при особистому спілкуванні. На рівень місцевих рад про таку несправедливість питання не підіймали, кажуть, що нічого не зміниться, що вони в цьому впевнені.

В свою чергу представники місцевих рад називають різні види допомоги передбачені в їхніх громадах в тому числі і матеріальну (грошову). На питання чому таку допомогу не отримують ромські родини, відповідають, що останні не зверталися до сільської ради з письмовими або усними заявами щодо необхідності такого виду допомоги, але одночасно і підтверджують, що сильно їм ця інформація і не розповсюджують.

Інформантки Березівської отг повідомили, що постійно звертаються до старости свого села, де вони проживають, щоб він доніс їх проблеми до керівництва отг, але жодного разу не було зворотнього зв'язку, жодного разу їх проблеми не були вирішені. Натомість керівництво громади вважає, що вони дуже добре свого часу заробляли виїжджаючи за кордон, то чому б і зараз так не зробити. Учасниці фокус групи з цього приводу повідомили, що дійсно виїжджали за кордон до війни, але наразі дуже багато ромів виїхали з України, і що робоча ніша зайнята, тобто і за кордоном не має попиту на їх працю.

В Біляївській отг навпаки, всі ці чинники призвели до великої міграції ромських родин закордон, які постійно проживали в с. Градениці, а це означає, що низький рівень зацікавленості місцевих органів влади до проблем

ромських жінок, які відчують незахищеність, вимушені виїжджати в пошуках кращого життя та підтримки.

Окреме зауваження стосувалось відсутності надання натуральної допомоги, навіть в період війни. Що навпаки повинно було збільшитися.

Також для учасників фокус-групи неприйнятним є байдужість посадових осіб до проблем ромських родин. Жодного разу соціальні працівники не склали акту оцінки потреб осіб, щоб вивчити основні проблеми та спробувати допомогти. Хоча всі зі процедури передбачені в Законі про надання соціальних послуг та направлення на вирішення проблем всіх громадян громади.

Все, що хотіли б донести до органу місцевої влади, про проблеми з якими зіштовхуються ромські жінки Нерубайської отг так і залишаються не сказаними. Вони впевнені, що їх проблеми не будуть вирішуватися, вони соромляться, що ніхто з них не має жодної освіти, так і кажуть: «Я не грамотна», а більшість з них досі навіть не вміють читати, отже культура освіти серед ромських жінок ще досі залишається на низькому рівні, або зовсім відсутня. І така картина нажаль прослідковується в кожній отг.

Перешкоди для жіночої участі

Все життя ромські жінки відчують дискримінацію по відношенню до себе. Частіше за все вона буває як від пересічних громадян, які не являються ромами, від своїх чоловіків, які здійснюють насилля як фізичне так і психологічне, нерозуміння суспільства ранніх вагітностей, багатодітність, відсутність освіти все це і є тими перешкодами, які стоять перед жінками і заважають їм бути активними жителями своєї громади та впливати на рівень життя в ній, при проведенні фокус групи повідомили ромки.

Починаючи з дитинства навіть в своїх родин. У хлопчиків більше привілей та можливостей, а ніж у дівчат, зазначають учасниці фокус групи під час спілкування. До дівчат більше вимог та заборон. Зі способом життя пов'язані подальші можливості широкою або не дуже соціалізації. Йдеться про можливість спілкуватися поза ромською спільнотою (наприклад, у шкільних колективах), працювати на підприємствах або у сферах, орієнтованих не лише на ромське населення, соціальне становище ромських домогосподарств. Зокрема, можливості для соціалізації поза ромською спільнотою більші для хлопців, натомість «правила поведінки» жінок у ромських традиційній сім'ях передбачають, що більшу частину часу вони мають проводити у колі родини або близьких родині людей.

На противагу здобуттю освіти жінки- учасниці фокус групи говорили, що в їхніх родин, згідно з їхніми особистими спогадами, культивувалася ідея і

настанова здобути «хорошу жіночу долю»: вийти заміж, бажано за рома, вміти подавати чай та їжу, бути турботливою. Тобто майже всі учасниці тією чи тією мірою отримували саме ці повідомлення як основоположні для побудови своєї життєвої траєкторії. Тобто йдеться про те, що вже з дитинства дівчата і хлопці опиняються в такій собі бінарній системі виборів, які може зробити людина відповідно до своєї статі і які вона робить в дитинстві частіше неусвідомлено, отримуючи чіткі сигнали від найближчого оточення і згодом потрапляючи в те чи те середовище.

Незважаючи на те, що більшість жінок зазначали, що їхні батьки і матері одружилися й народили дітей вже в повнолітньому віці, ранні шлюби (до досягнення повноліття) не є рідкістю у них в громаді. Частіше про ці випадки як про «унормовані» родиною і громадою життєві стратегії говорили жінки, наприклад міркуючи про те, що мали певні настанови щодо того, щоб «не гуляти із хлопчиком до певного віку» (йшлося, зокрема, і про статеві стосунки), але у віці 14 років вони починали зустрічатися і за декілька років могли отримати згоду батьків на спільне проживання. Переважна більшість усіх учасниць вважає, що життя їхніх матерів і бабусь було «тяжким», «складним», вони багато працювали й мали багато обов'язків у родині. Водночас цікаво, що, описуючи реалії життя і своїх матерів та бабусь як непрості для жінки, рефлексуючи щодо своїх життєвих історій, учасниці згадували, що керівними для них були настанови від батьків щодо того, що жінка має реалізуватися як матір і дружина, і це є чи на найважливішим для ромської жінки. Фактично, жінки не вбачали протиріччя між своїми дитячими орієнтирами (отриманими від батьків) та реаліями життя, у які потрапляють жінки, слідуючи ним. Загалом, можна сказати, що у більшості випадків жінки, незалежно від того, чи проживають вони в компактному поселенні або поза ним, піддаються значному тиску представниць старшого покоління (частіше бабусь) щодо засвоєння і втілення гендерних норм, які переходять в розряд неусвідомлених соціальних норм вже в ранньому віці. Зараз більшість жінок які взяли участь в фокус групі, не перебувають в офіційно зареєстрованому шлюбі. Співжиття після весілля, яке проведене згідно з ромськими традиціями або зі згоди одного із батьків членів подружжя, є популярною практикою.

Всі без винятку учасниці описують статус жінок у ромській громаді як нерівний чоловікам: є обмеження в одязі, у поведінці, можливостях спілкування, можливостях вести свій бізнес і навіть водити авто. Загалом, не можна сказати, що всі обмеження стосуються більшості жінок, але те, що їхня кількість та зміст (прояви) залежать зокрема і від «лояльності» або «прогресивності» чоловіка або батьків жінки, є фактором, що обмежує можливості жінки.

Учасниці зауважують, що вони не мають можливості розпоряджатися власними грошима, навіть якщо вони працюють нарівні з чоловіком або більше.

А підліткова вагітність стає безповоротною перешкодою на шляху реалізації всіх прав ромської жінки загалом, та її індивідуальної самореалізації зокрема. Рання вагітність є ознакою злиднів, неспроможності вирішувати питання своєї долі, всебічного тиску зі сторони громади та держави. Внаслідок ранньої вагітності та народження дитини, все майбутнє маленької дівчинки опиняється під загрозою. В багатьох громадах, де проводилося дослідження ці традиції збережені щодо ранньої вагітності та ранніх шлюбів, зокрема в Нерубайській, Новоборисівській, Петропавлівській, Первомайській та Біляївській.

Відсутність освіти і часто підірване здоров'я прирікає жінок проводити життя в злиднях і безправ'ї. Ромська дівчинка, яка перетворюється на «інкубатор» для виготовлення дітей, покидає школу і на 90% ніколи не повернеться туди. Поряд з питанням порушення прав дитини на освіту та самореалізацію, стоять проблеми економічного характеру.

Учасниці фокус групи повідомляли, що не мають можливості залишити на когось дітей для того, щоб піти на роботу, отже питання багатодітності свідчить про те, що протягом багатьох років дані жінки звикають і вміють працювати лише вдома, по господарству. До цього їх також змушують їхні чоловіки, що всю домашню роботу жінки тягнуть виключно на собі.

Місцева громада не бачить, що встановлення гендерного балансу, підвищення освітнього рівня, професійній підготовці людей в громаді, принесе неабияку економічну вигоду.

Отже, ранні вагітності, багатодітність, відсутність освіти все це і є тими перешкодами, які стоять перед жінками і заважають їм бути активними жителями своєї громади та впливати на рівень життя в ній.

Результатом є повна відсутність активних ромських жінок в громаді, як самостійних, так і спільних груп.

Жіночі організації та жіночі групи в громаді, які вже існують

Серед 10 громад лише в Доброславській громаді нещодавно створена ГО «ДоброСлава», метою створення цієї жіночої громадської організації є об'днання жінок для підтримки, обміну досвідом та взаємодопомоги.

Головою громади є жінка, яка сама впливова і активна політична діячка, свого часу створювала жіночі партії, наразі є учасницею українського жіночого руху, якому в цьому році виповнилося 140 років.

Потенційні ризики для жінок від більш активної участі в громадському житті

Ризики існують в першу чергу, жінки не впевнені, що їх чоловіки взагалі зможуть зрозуміти їхню громадську активність, бо в їх найкращих традиціях жінка це лише домогосподарка, без можливих прав, а лиш з обов'язками.

Також це відсутність транспортного сполучення, що є невід'ємною частиною для більш активної участі в житті громади, особистий транспорт також відсутній.

Наступне, відсутність освіти. Стосовно освіти це надважливий елемент, бо якщо жінка ромка не буде освіченою, її активність ніхто не буде сприймати серйозно, результатом чого буде повне не прийняття і ще одна травма для жінки. Сталі погляди на традиції, на місце жінки в родині і в суспільстві.

Міграція. Відсутність постійного доходу через воєнні дії, що змусить їх покинути свої домівки та виїхати за кордон, як це вже зробили такі ж ромки.

Як пом'якшити ці ризики? Проводити освітні заходи серед ромських жінок для збільшення рівня знань; проводити роз'яснювальну роботу серед мешканців громади щодо зменшення рівня дискримінації, залучати їхніх чоловіків до спільних дій з їх жінками в громадському житті; розвивати жіноче лідерство серед ромських жінок; підвищення обізнаності ромських жінок щодо їх прав та можливостей; адвокація ромськими жінками власних прав та потреб; піднесення віри ромських жінок самих в себе, що вони спроможні на зміни, що вони мають рівні і однакові права як і всі інші жінки.

Висновки

Протягом багатьох років, відколи ЄЦПР було опубліковано його перший звіт щодо положення ромів в Україні, ситуація дещо змінилася. У “Муках Закону” було задокументовано інформацію щодо відсутності забезпечення ромів захистом від порушень їхніх основних прав. У звіті ЄЦПР 1997 року було вперше порушено проблеми свавілля міліції та інших осіб, упередження, що побутує у правоохоронній і судовій сферах, неадекватного правового захисту від різних форм порушення прав людини, жертвами яких постійно є роми. У цій публікації було також задокументовано інформацію про погроми, жертвами яких були роми і до вирішення проблеми яких не долучилася жодна

державна структура. На сьогодні дефіцит законів і стратегій залишається, тоді як політика і закони, що наразі існують і покликані стояти на сторожі порушення прав людини, зокрема ромів, зрештою взагалі не використовуються.

Так, згідно з дослідженням, ведення домашнього господарства є найбільш розповсюдженим основним родом занять ромів, інші мають нестабільний заробіток/тимчасові підробітки, серед яких - самозайняті, безробітні, різні заняття.

Фінансовий стан абсолютної більшості учасниць (89,5%) не дозволяє робити заощаджень (40% вистачає на їжу і можуть дозволити собі оновлення гардеробу, але нічого не залишають для заощаджень, 37% - ледь вистачає грошей на їжу і зрідка купують одяг, 12% - не вистачає грошей навіть на основні потреби).

Більшість жінок стверджує, що місцева влада не враховує інтереси ромської спільноти у громаді.

Більшість ромоу вважає, що не може впливати на стан речей щодо проблем ромської спільноти у громаді.

Більшості учасниць не доводилося робити що-небудь для вирішення проблем ромської спільноти у громаді.

Серед перешкод, які можуть заважати вирішенню проблем ромської спільноти у громаді, учасниці найчастіше називали відсутність необхідних знань та навичок, небажання місцевої влади співпрацювати з ромами, відсутність необхідного бюджету для вирішення проблем та відсутність досвіду взаємодії з владою для вирішення проблем ромів.

На думку учасниць дослідження, вирішення наступних проблем є найбільш актуальним для ромської спільноти: створення можливостей для рівного працевлаштування, відсутність представництва інтересів ромів у місцевій владі, зменшення дискримінації з боку місцевих мешканців, сприяння розвитку ромського підприємництва.

Також треба звернути увагу на те, що місцева влада зазначає, що без участі та ініціативи ромів не бачать доцільності у тому, щоб провадити спеціальну діяльність для ромів у своїх громадах – формально, влада виконує свої обов'язки і не виділяє ромські потреби як специфічні. Тож в межах окремої діяльності необхідна робота із надання інформації та інструментів участі представників ромських громад у процесах ухвалення рішень на рівні своїх громад, але не відмовляються допомагати в проєктах для ромських жінок.

Рекомендації

- На основі цього дослідження та інших релевантних досліджень та рекомендацій розробити комплексну програму попередження та протидії насильства щодо жінок, які належать до особливо вразливих груп та зазнають множинної дискримінації (зокрема жінки ромки) із залученням представниць постраждалих з цих груп. Необхідно провести навчальні заходи серед громадських організацій, які працюють у ромських громадах та користуються довірою їх представників щодо особливостей гендерних практик у ромських громадах, роботи із зміни сприйняття ромськими жінками аспекту традиційного уявлення про жіночі ролі в громаді, заохоченню ромських жінок до здобуття освіти, профілактики та реагування на випадки гендерно зумовленого та домашнього насильства.

- Ініціювати та підтримувати довготривалі проєкти розбудови системи якісних послуг для постраждалих; а також підвищення кваліфікації фахівців, які надають послуги постраждалим, особливо у новостворених громадських організаціях, ініціативах та проєктах. Враховувати специфіку ромських поселень, а саме: закритість, патріархальну ієрархізовану структуру, особливості кола спілкування; сприяти навчанню та заохоченню до роботи в громадах представниць ромської національної меншини.

- Розробити та запровадити профілактичні інформаційні кампанії, спрямовані на просвіту жінок щодо прав і можливостей — доступу до навчання, перекваліфікації, перегляду гендерних практик, недопущення домашнього насильства та насильства щодо жінок та впроваджувати їх по всій області, а можливо і в Україні, зокрема і в місцях компактного проживання ромів.

- Розробити відповідні практики щодо правильного реагування органів влади та громадських організацій на проблеми ромських жінок.

Також окремо громадам в першу чергу рекомендувати розробити статути громад зі стандартним набором процедур для активності жінок: громадські слухання, загальні збори громадян, місцеві ініціативи, органи самоорганізації населення, дорадчі органи, електронні петиції, громадські експертизи, публічні консультації, різні форми участі в бюджетному процесі.

Здійснювати постійну підтримку ромським жінкам для розкриття їх потенціалу. Тим паче, жінки виявляли бажання приймати активну участь в житті громади для покращення свого життя, об'єднуючись у певні групи.

Забезпечити однаковий доступ до послуг всім жителям громади.

Звернути більше уваги на вразливість ромських родин.

Активно та щиро залучати ромських жінок до різноманітних процесів в громаді.

Проводити інформаційні зустрічі з мешканцями громади щодо подолання дискримінації в громаді, а також представників місцевої влади також.

Створити дитячі простори, де жінки ромки могли б на деякий час залишати дітей, а самі зайнятися саморозвитком і участю у житті громади.

З'ясувати чи потерпають ромки в своїх родинах від будь яких проявів насильства.

Забезпечити психологічну, консультативну, інформаційну підтримку ромським жінкам.

Залучати ромських жінок до можливих інформаційних кампаній пов'язаних з обізнаністю про жіноче здоров'я, ранні вагітності та пологи, відповідальне батьківство.

Налагодити роботу закладів освіти з ромськими дітьми.

Інформувати про наявність програм в громаді і можливості ромським жінкам користуватися ними.

Залучити ромських жінок до вже створеної жіночої ГО.

Налагодити транспортне сполучення між населеними пунктами та центром ОТГ.

Залучити потрібну кількість кадрів.

Представники влади з якими було проведене інтерв'ю, запевнили, що готові до співпраці у підтримці проєкту розвитку жіночого лідерства.

